

rangszava Bodmérre idehallatszik, akkor nagyon hideg lesz, ha az alcsúti vagy a vértess-boglári, akkor eső, ha a szári, akkor szél lesz északról.

Magát a harangszót is próbálták magyarázni, megfogalmazták azt, hogy mit hallottak bele a harangszóba. Kiss Ferenc szerint a csabdi evangélikus templom harangja ezt mondja: „*Majd így lesz, majd jobb lesz!*” Bodmérre is azt mondják a bizakodó, kincstári optimizmussal telt emberre: *Úgy beszélsz, mint a csabdi harang!*

Csónaki István a különböző vallásfelekezetű templomok harangjainak párbeszédét is felidézte, de nem tudta pontosan községhez kötni. Lehet, hogy a közeli Csákvárról vagy Csabdiból ered a párbeszéd, hiszen ott élnek egymás mellett katolikusok, reformátusok és evangélikusok. A református templom harangja a legnagyobb, legmélyebb, lassan szól: *Egy az Isten! / Egy az Isten!*

A katolikus templom harangja kisebb, magasabb hangon, gyorsabban szól: *Üdvözlégy Mária! / Üdvözlégy Mária!*

Az evangélikus templom harangja a legkisebb, élesen, nagyon gyorsan szól, sőt még kételkedni is megpróbál: *Tudja Isten, van-e Isten! / Tudja Isten, van-e Isten!*

Amíg mi adatközlőinket ezekről a témákról faggattuk, azalatt Gelencsér József a bodméri református templom múltja, építésének körülményei után érdeklődött. Gyűjtőutunk sikerében bodméri adatközlőink játszották a fő szerepet, akikre egy évtized távlatából is szeretettel emlékezem. Hármásban megtett gyűjtőutunkat követően Gunda Béla professzor úr hozzám írt levelében elismerően nyilatkozott Bodmérrel, kedves adatközlőinkről és a Fejér megyében fellelhető értékes néprajzi anyagról.

Lukács László

Lakatos Demeter csángó költő (1911-1974)

Családi nevén *Demeter János*, vagy talán *Demeter László* lenne, de ezen kívül még van néhány neve: magyarul Lakatos, románul Lăcătuș, magyarul Demeter, románul Mitică, azaz Lakatos Demeter alias Mitică Lăcătușu, avagy Vasile Dimitru. Románul, vagy magyarul beszélő falustársai többféle néven számon tartották tehát Demetert, mindenki megtalálhatta az ízlésének megfelelőt. Csak az ugyancsak Szabófalván született Rab János – alias Ion Robu – bukaresti érsek vette magának a bátorságot, hogy leírja: ilyen nevű ember nem élt Szabófalván.

Lelke rajta! Szegény Lakatos Demeter – még sírjában sem nyugodhat békében. A papok, élükön az érsekkel, legszívesebben még onnan is eltüntetnék.

1. Lakatos Demeter Szabófalván született 1911. november 19-én. Édesapjának kovács volt a mestersége, s a román hadseregben harcolva, az 1916-os erdélyi betöréskor esett el. A fiatal Demeter harmadmagával árván maradt tehát, hamar kereset után kellett néznie. Inasnak adták Románvásárba, innen azonban megszökött, s a román cukorgyárban lakatosmesterséget tanult.

Négy „falusi” (általános) és három „ipari” (szakmunkás) osztályt végzett, de ezek – mint önéletrajzában írta – nem segítettek semmiben. Megállapítja, hogy édesapja, aki egyáltalában nem járt iskolába, „jobban olvasott és többet tudott, mint egy tanítu”. Amikor kitanulta a lakatosmesterséget, elment „sofőrnék”, hogy „világot lásson”. 1930 és 1937 között szintársulatot vezetett a falujában, s az általa írt – vagy átírt – darabokat adták elő. Emiatt „sokszor kikergettek a faluból”, mert – úgymond – „ostorozta a politikusokat, a gazembereket, még a papokat is.”

Mivel a színészettel nem boldogult, ismét sofőr lett, majd 1938-ban pedig nyitott egy kis boltot. A világháborúban azonban tönkrement, s 1948-ban ismét Románba ment a cséplőgépgyárba. Később, 1952-ben főgépész lett a vajgyárban. Innen ment nyugdíjba az 1970-es évek

elében, nem sokkal 1974-ben bekövetkezett halála előtt. Erdélyben született feleségétől két gyermeke született, egy fiú és egy leány.

2. Tíz-tizenkét esztendő korától kezdve írt verseket, mégpedig először románul. Első magyar nyelvű verse 1935-ben jelent meg Kolozsváron, a Keleti Újság november 15-i számában, Dzside Jenő bábáskodásával, „Latiatuk feleim zutuchel” címmel. Azóta több ezer verset írt, s ezek közül sok meg is jelent. A két világháború között az *Ellenzék*, a *Jóestét* és a *Magyar Nép* című lapokban, 1945 után romániai magyar újságokban és folyóiratokban (*Dolgozó Nő*, *Előre*, *Falvak Dolgozó Népe*, *Igazság*, *Hargita*, *Korunk*, *Megyei Tükör*, *Utunk*, *Vörös Zászló*), valamint magyarországiakban (*Forrás*, *Kortárs*, *Magyar Nemzet*, *Magyar Nyelv*, *Művészet*, *Tanácsi Építő*, *Tolna Megyei Népiújság*, *Új Írás*, *Vigilia*).

3. Versei, esztétikai értékük mellett, elsősorban mint tájnyelvi dokumentumok fontosak a magyar művelődéstörténet számára. Valóságos *nyelvemlékekről* van szó, hiszen Lakatos Demeter, aki megfelelő iskolák hiányában a többi moldvai csángóhoz hasonlóan nem tanulhattott anyanyelvén írni és olvasni, egy szóbeliség állapotában lévő, apáról fiúra öröklődő műveltségéről és nyelvről hozott üzenetet, hallás után, jórészt román ortográfiával írt verseiben. Szabó T. Ádám a nyelvjárási sajátosságok egész sorát veszi számba költeményeiben. Úgy mint a *szavak hangalakját*, a *toldalékolási módját*, a *ragozás rendszerét*, a *szóalakokat és jelentésüket*, a *mondatszerkezetet*. Ezek egyszersmind Szabófalva magyar lakosságának szavajárását is tükrözik, hiszen Demeter a szó legteljesebb értelmében *népének költője* volt. Vegyük sorra nyelvének sajátosságait, értékeit!

- Az erős és határozott *sz-elés*, azaz az *s* hang helyett az *sz* szinte törvényszerű használata: *szeghít* (segít), *maszt* (most), *szenki* (senki), *szebesziül* (sebesül), *tejfelesz* (tejfeles), *filesz* (füles).

- A régi erdélyi nyelvjárásra, s a mai mezőszéki magyar beszédre jellemző *a-zás*: *vagyak* (vagyok), *táncalni* (táncolni), *áldamas* (áldomás), *mikar* (mikor). Lakatos Demeter verseire jellemző a nagyfokú *i-zés*. Elsősorban az *é* és az *e* hang helyett ír *i*-t, amint ez Belső-Erdély jelentős részén használatos: *szip* (szép), *tighed* (téged), *mig* (még), *szigeled* (szégyeled).

- Szembetűnő sajátosság Lakatos Demeter verseiben az *ü* erős megterheltsége. Egyrészt a rövid *ö* és a hosszú *ő* helyett ír *ü*-t: *ük* (ök), *üt* (öt), *ültezik* (öltözik) *kültü* (költő); másrészt sokszor az *i* helyett is *ü*-t használ: *üdü* (idő), *üsumerem* (ismerem), *szüve* (szíve)

- Bár költőnk ismerte és használta a *cs* betűt és hangot (például: *csángó*), írásaiban gyakran *s* szerepel a köznyelvi magyar *cs* hangjele helyén. Például: *sak* (csak), *sánnak* (csinálnak), *busura* (búcsúra), *surguba* (csorgóba), *silagak* (csillagok), *sukalni* (csókolni).

- Ritkábban, de előfordul, hogy a *gy* helyén *dzs*-t találunk: *dzszermek* (gyermek), *dzsirend* (gyéren), *dzsir* (gyér) Ez a jelenség a magyar nyelvterület nyugati szélén, a várvidéki magyaroknál is megfigyelhető.

- Markáns és erősen régies vonás a *határozott és a határozatlan névelő gyakori hiánya*. Etekintetben többszáz éves nyelvi múltunk egyik sajátosságát őrzi a szabófalvi költő. Például: „*Bezzeg rossz lett mai világ igazánd!*” Nyelve ilyen szempontból is közelebb áll Mátyás király korának magyar nyelvállapotához, mint korunkéhoz.

- Jelentős mértékben eltér Lakatos Demeter írásmódja a mai magyar helyesírási szabályzattól. Ennek természetes oka, hogy a költő román iskolában tanulta az írást, így a keleti szláv felé mutató román helyesírási rendszer uralja szóképeit: *iár* (jár), *iácotom* (játszottam), *iutul* (jótól), *eghene fa* (jegenyefa).

- Régen elfelejtett szavaink és nyelvi fordulataink elevenednek meg költeményeiben. Ilyen a 'sérül' szavunk rokonaként használt *szérik* (fáj) nyelvjárási változata. Hasonló a *humály* (felhő, felleg) szó is, a 'homály' köznyelvi szavunk alakváltozata. A XVII. században a románból és a szlávból átvett 'furulya' szó helyett a szabófalvi, s általában a moldvai magyar nyelvjárásban a 'süvölt' szavunkból származó *szültü*, *szültül* (furulya, furulyál) használatos. A szabófalvi csángókhöz hasonlóan Lakatos Demeter is használta verseiben a Kárpát-medencén belüli magyarság körében már elfelejtett *pogocsál*, *pogocsás* (tréfál, tréfás) szavunkat is.

Lakatos Demeter versei tehát nem csak a moldvai magyarság legrégebbi rétegének életmódjáról, érzéseiről és gondolatairól adnak számos művészi értékkel rendelkező formában hírt, hanem nyelvünk hajszálygőkerzetéről is fontos ismereteket közölnek. Ezért rendkívül

Kovács László felvétele, 1972

fontos, hogy a nyelvészek, a művelt olvasóközönség és maguk a moldvai magyarok is minél szélesebb körben hozzájussanak, olvassák, épüljenek belőle.

4. Lakatos Demeter költeményeiből eddig három válogatás jelent meg.

1986-ban az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete kiadásában a Magyar Csoportnyelvi Dolgozatok 26. köteteként jelent meg a *Csángó strófák* című füzet, mint nyelvjárási szöveggyűjtemény 350 példányban, Hajdú Mihály és tanítványai szerkesztésében.

1988-ban az Európai Protestáns Szabadegyetem kiadásában, Bernben a *Csángú strófák* címmel látott napvilágot válogatás, K. Lengyel Zsolt, Szabó T. Ádám és Szász Judit Anna szerkesztésében.

1992-ben az Áramlat Kiadónál Domokos Pál Péter költségén, *Libisch Győző* szerkesztésében jelent meg a *Búcsú az ifjúságtul* című kötet, ugyancsak igen kis példányszámban.

A Lakatos Demeter Egyesület most igyekszik pályázatokkal megteremteni az anyagi alapot, hogy megjelentethesse, ugyancsak *Libisch Győző* szerkesztésével ~ verseinek, leveleinek és más írásainak gyakorlatilag teljes anyagát tartalmazó gyűjteményes kötetet.

5. Szabófalva költőjének dédelgetett vágya volt, hogy eljuthasson Magyarországra.. Élete utolsó percéig szüntelenül bizakodott, hogy egyszer még megkapja az útlevelet, a pasaportot s ellátogathat Budapestre. Bár versei azt mutatják, hogy a lelke mélyén érezte: Ceaușescu Romániájában erre aligha kerülhet sor. Szomorúan írta egyik, Domokos Pál Péternek küldött versében:

„Azt hiszem meg fogok halni,
s a lábam oda nem lép...”

Vagy keserűbben megfogalmazva:

„Mert szabad világba nem élünk,
Amerre hí a vágy, nem menünk,
Mit akarsz, nem lehet csinálni,
Hul parancsolnak, ott kell élni.”

Nem!

*Nem abaigok szenkinek
az lene biztos hasztalan,
rombolikaimat bánják
det lászak mama-az asztalon:*

*Nem tudam miljen piszlenek
miljen a búze megsütve,
el maratom polozsmagval
fene, vogj isten, megeve:*

*Nem rivok, valamim szerik
det érzem, hogj valakj vág,
aszj tanultam öregektul
a türisz, a meneország:*

*Sokszor írok boldogságul
de it, már csak, a kezem ír,
szívemet nem lása szenkj
ma bezeg sokor njozjon sír:*

Nem abajagok¹ szenkinek,
az lenne biztos hasztalan,
rombolékaimat² bánják
det³ lássák máma az asztalon.

Nem tudom, milyen piszlenyek⁴
milyen a búze⁵ megsütve,
elmaradtam polozsmagval⁶,
fene, vagy Isten megevé.

Nem rivok, valamim szérik⁷,
det³ érzem, hogy valaki vág.
Azt tanultam öregektől:
a türész a menyország!

Sokszor írok boldogságrul,
de itt már csak a kezem ír,
szívemet nem lássa senki,
ma bezeg sokszor nagyon sír.

Versei is csak halála után jutottak el Magyarországra, ott is csak kevesekhez, gyér példányszámban.

6. Vajon nem rossz időben született-e Lakatos Demeter? Talán nem. Ha néhány évszázaddal korábban érkezik erre a földre, bizonyára mondó ember, népdalok, népmesék ismeretlenségben, homályban maradó forrása lett volna, mára senki sem ismerné a nevét. Ha néhány évszázaddal később születik, ismert költő, színész, vagy színházi rendező, neves író lehetett volna, de aligha írt, beszélt, érzett volna magyarul, hiszen szülőfalujában igen nagy vesztélyben van a magyar nyelv. Akár előbb, akár később születik tehát, nem lett volna belőle a magyar népi műveltség archaikus rétegeinek felszínre hozója, középkori okleveleink nyelvén verselő népköltő, a szabófalvi csángók magyarságának örökre hiteles bizonyítéka.

Nehéz élete, többszöri rendőrségi meghurcoltatása ellenére: jó időben született Lakatos Demeter. Művészetével már ki tudott emelkedni népének ismeretlenségéből, de még magyar-ként lehetett a csángó nép költője.

Halász Péter

Felhasznált irodalom: Széfedin Sefket bey: Lakatos Demeter a csángó költő. A hét vár országa. Bp. 1941. 211-216 old. – Faragó József: Egy szabófalvi csángó költő. Utunk (Kolozsvár) 1956. 48. 4. old. – Ferencz S. István: Egy világ üzent. Hargita (Csíkszereda) 1971. IX. 26. 3. old. – Domokos Pál Péter: Lakatos Demeter és a csángó magyarok. Vigilia (Bp.) 1972. 474-478. old. – Beke György: Lakatos Demeter portáján. In: Feketeügy. (Bukarest) 1974. 71-76. old. – Lakatos Demeter: Csángó strófák. Magyar Csoportnyelvi dolgozatok 26. Szerk.: Hajdú Mihály. (Udvardy Frigyes bibliográfiájával) Bp. 1986. – Lakatos Demeter: Csángú strófák. Válogatta, gondozta, bevezetőt írta: K. Lengyel Zsolt, Szabó T. Ádám, Szász Judit Anna. Bern, 1988. – Halász Péter: Lakatos Demeter, a csángó költő. Rubikon, 1990. 6. 11. old. – Lakatos Demeter: Búcsú az ifjúságtul. Sajtó alá rendezte: Libisch Győző. Bp. 1992. – Beke György: Lakatos Demeter hazaérkezése. Honismeret 1992. 5. 62-64. old. – Halász Péter: Lakatos Demeter emléke Szabófalván. Honismeret 1992. 5. 66. old. – Libisch Győző: Lakatos Demeter: Búcsú az ifjúságtul. Honismeret 1992. 5. 64-66. old. – Szabó T. Ádám: A csángók nyelve és helyesírása Lakatos Demeter szövegeinek tükrében. In: „Mégfog vala apóm szokor kezemtül...” Szerk.: Halász Péter. Bp. 1993. 63-70. old.

¹ panaszkodom

² rombolékaimat (verseit nevezi így)

³ amikor

⁴ csirkének

⁵ szaga

⁶ tojató záptojás

⁷ fáj